

Recenze — Reviews — Rezensionen

O. W. „Bud“ Hampton

Culture of Stone

Sacred and Profane Uses of Stone among the Dani

College Station, Texas: Texas A&M University Press, 1999
331 stran
ISBN 0-89096-870-5

Recenzoval:

Petr Květina

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v.v.i.
Letenská 4, CZ 118 01 Praha 1
kvetina@arup.cas.cz

Jsou-li kamenné nástroje v hledáčku vašeho odborného zájmu, pak se bez knihy „*Culture of stone*“ asi těžko obejdete. Spojuje v sobě totiž klasický archeologický postoj, při němž se ke kamenným sekerám přistupuje jako k typologickým objektům, s etnografickým pohledem zdůrazňujícím živou interakci nástrojů a lidí. Autor O. W. Hampton (o jehož sympatické non-konformitě svědčí i to, že uvádí svou přezdívku „Bud“) patří ke škole tvrdých etnografů, kteří bez ohledu na aktuální teoretické paradigma nadevše stavějí dlouhodobý terénní výzkum prováděný formou zúčastněného pozorování. Sám Hampton strávil nad tématem, kterému je věnována pojednávaná kniha, celkem 12 let, a to v drsném terénu vysočiny Nové Guineje. Shromáždil enormní množství informací, z nichž velká část patří ke světově zcela unikátním. Jeho soubor dat je v současnosti nejrozsáhlejší výpovědí dokumentující mizející kontext živé kultury kamenných seker. V terénu i v knize Hampton programově navazuje na klasická díla antropologie vysočiny Nové Guineje spojené se jmény R. Gardnera a K. Heidera (*Gardner 1963; Gardner — Heider 1968; Heider 1970*) nebo P. Matthiessena (*Matthiessen 1962*). Autor dokonce vyhledal a následně spolupracoval s původními informátory dvou z těchto klasických badatelů: domorodci Wali a Pua (druhý jmenovaný vystupoval jako chlapec ve slavném etnofilmu *Dead Birds* z roku 1963).

Autor se v úvodu knihy programově hlásí k etnoarcheologické agendě svého výzkumu. Tuto subdisciplínu archeologie a antropologie chápe jako přímé studium lidského chování spojeného s materiální kulturou, a to za účelem hledání modelových odpovědí na otázky vyplývající z archeologických výzkumů. Hampton tak přejímá konkrétní ideje „Nové archeologie“ jehož protagonistu L. Binforda doslova cituje: (Chování archaických populací ve vztahu k artefaktům... pozn. P. Květina) „Je-li studováno dostatečně podrobně, se může stát příslovečnou Rosettskou deskou: způsobem, jak přetlumočit jazyk nehybného materiálu kamenných nástrojů nalezených na archeologické lokalitě do řeči životem pulzující skupiny lidí, kteří je zde zanechali“.

Knihla je napsána dynamickým způsobem, který přirozeně propojuje svět a kulturní inventář novoguinejských zemědělců s profánním i sakrálním využitím kamenných nástrojů. Autor sám deklaruje, že se snažil zprostředkovat archeologům cestu při hledání chronologických a prstrových pojetí mezi statickými artefakty a jejich originál-

ním behaviorálním a sociálním kontextem. Protože Hampton věnoval pozornost i odlišnostem technologického vývoje sledovaných skupin, jsou jeho informace zasazeny i do rámce partikulárních evolučních podmínek.

Etnologicky je kniha věnována populaci Dani, což je jedna z nejpočetnějších jazykových skupin centrální vysočiny Nové Guineje zahrnující více než 250 000 mluvčích (což ovšem rozhodně neznamená, že si její jednotlivé podskupiny navzájem rozumějí). Zde je třeba připomenout ohromující jazykovou diverzitu tohoto ostrova, takže ze zhruba šesti tisíc zdokumentovaných světových jazyků se jich na Nové Guineji vyskytuje tisíc. Lidé ze sledované skupiny Dani jsou typickými zahradními zemědělci kultivující záhony jen pomocí rycích holí. Hlavní pěstovanou plodinou jsou sladké brambory a jediným hospodářským zvířetem prase. Sídlní vzor Dani představuje stovky shluků domů a vísek. Politicky nejsou místní populace integrovány nad rámec tohoto sídelního rozptýlu, i když konkurence mezi mocensky ambiciózními muži je velká. Ve všech skupinách je obvyklá polygynie, kterou autor popisuje jako sociální mechanismus, jehož pomocí muži znásobují ženský pracovní potenciál s cílem vypěstovat více sladkých brambor, kterými se bude krmit více prasat, s nimiž je pak možné k osobnímu prospěchu manipulovat v politickém, ekonomickém i sociálním životě komunity.

Hlavní část knihy obsahuje systematický popis kompletního procesu těžby suroviny, výroby nástrojů, jejich distribuce a využití – a to vše nejen v profánním, ale i sakrálním kontextu. Cena podávaných informací je o to větší, že se autor snaží nezapomínat i na složitější problémy interpretace kamenných nástrojů. Do tohoto okruhu patří série otázek, na které čtenář obdrží odpověď postupně: na jaké podněty reaguje produkce suroviny, kdo vlastní lomy a práva na těžbu v nich, jakou roli mají ženy v těžbě a výrobě kamenných nástrojů, liší se způsob výroby běžných užitkových a symbolických seker, na čem záleží délka intervalu výroby nástroje, jak se stanovuje a mění cena jednotlivých typů nástrojů, jaké jsou způsoby distribuce, transportuje se surovina, polotovary nebo hotové nástroje, odráží směnná síť jazykové, politické a náboženské hranice...?

Základní typologie kamenných nástrojů dané oblasti není složitá: na novoguinejské vysočině se obecně používá pouze šest základních typů broušených kamenných nástrojů, a to: tesly, sekery, nože, sekáče (označované též jako vrtáky a „*gouges*“), stacionární mlecí podložky a ruční drtiče. Ne každou typologickou skupinu lze ovšem nalézt u všech jazykových skupin vysočiny. Kromě broušených nástrojů se používají i hrubě zpracované úštěpy a neopracované kameny slouží jako palice anebo kovadliny. Využití broušených kamenných nástrojů nespočívá jen v profánní oblasti, ale mají také široké spektrum symbolických funkcí – jak se ostatně předpokládá i pro stejnou skupinu artefaktů evropské prehistorie.

Hampton se podrobně věnuje jednotlivým typům nástrojů, z nichž nejpočetnější kategorií tvoří sekery a tesly, které se od sebe neliší pouze úhlem upevnění k topůrku, ale i tvarově. Méně početnou skupinu z nich tvoří sekery, které plní svou funkci pouze v určité geografické části vysočiny (oblast *Yeineri-Tagime*). Užívají se k opracování velkých poražených kmenů stromů a někdy též ke štípání menších kusů dřeva. Nikdy ovšem ne k samotnému porážení stromů, protože k tomu slouží nástroje z druhé typologické skupiny. Sekery jsou oproti jiným kamenným nástrojům považovány za cennost svého druhu a jejich vlastnictví je vnímáno i jako atribut bohatství. Za hodnotné se přitom považují obvykle pouze takové, které jsou delší než 25 cm, a to bez ohledu na to, zda jsou opatřeny nása-

dou. Vzhledem k tomuto sociálnímu aspektu jsou sekery zdaleka nejpečlivěji zpracovanou kategorií novoguinejských kamenných nástrojů.

Tesly jsou nejběžnějším tvarem místní kamenné industrie a vyskytují se, jak už bylo řečeno, mnohonásobně čteněji než sekery. Zatímco sekery bývají obvykle rozměrově stabilní (délka 20–40 cm), tesly jsou velikostně vnitřně nesusoudou skupinou: mohou být velmi malé (4 cm), ale naopak i dlouhé (větší než 30 cm). Velikostní heterogenita tesel odvisí od multifunkčního charakteru tohoto nástroje, který slouží od porážení a sekání velkých stromů až po jemnou práci s ratišti oštěpů a luků nebo k rituální amputaci prstních článků. Formálně existují dvě typové skupiny tesel lišící se stylem provedení i použitou surovinou. To znamená, že nástroje produkované odlišnými lomy se neshodují také typologicky. V práci však bohužel chybí statistické srovnání parametrů kamenných nástrojů z jednotlivých lomů.

Jako úvod ke kapitole věnované směně stačí informace, že kontakty mezi jednotlivými komunitami jsou na vysočině velmi omezené. Autor tím potvrzuje zjištění svých předchůdců, že většina místních obyvatel se za celý svůj život nevzdálí víc jak 15 km od domova. Restrikce dané jak endemickými válečnými konflikty, tak i sakrálně, zřejmě zapříčiňují, že v dané oblasti neexistují specializovaní obchodníci, kteří jsou jinak zdokumentováni ze západní části vysočiny (Pospíšil 1956). Za osobní účasti výrobců jsou předměty, a tedy i kamenné nástroje, obchodovány pouze v lokálním měřítku a na delší vzdálenosti se pak dostávají přes větší počet prostředníků (*down the line trade*). Co se týče vlastní směnné komodity, byla kamenná industrie v době prvního kontaktu s bělochy distribuována především ve formě hotových nástrojů a částečně i polotovarů.

Důležitou část své knihy autor věnoval sakrálnímu významu kamenných nástrojů. Jeho pochopení se neobejde bez exkurze do náboženského světa obyvatel Nové Guineje, který by v klasické religionistické terminologii nejspíše spadal pod kategorii animismu. Bud Hampton však upozorňuje, že význam slova „duch“, jako základní termín tohoto pojmosloví, se s nativním pojetím značně míjí. Bazální taxonomie našeho světa rozlišující člověka, živou i neživou přírodu a nadpřirozené bytosti není samozřejmě antropologicky konstantní. Lidé na vysočině Nové Guineje rozeznávají i hraniční kategorie, takže např. prasata nejsou považována za zvířata, ale jsou bytostmi obdařenými duší podobnou lidské. Nadpřirozené síly, které v představách místních lidí existují v empiricky nepoznatelné části světa, jsou chápány jako „jiné než lidské bytosti“.

Takovou se může stát i kamenný nástroj. Jak? Vedle těch, které už svým tvarem nebo velikostí byly od počátku určeny k neprofánní činnosti (jako směnný artikl nebo ceremoniální artefakt, většinu své existence vystavený na patričním místě v domě) se v nadpřirozený objekt může přerodit i zcela běžný nástroj. Konkrétní sekery, tesly, nože a dlátka mohou být za určitých okolností svým majitelem označeny za „kouzelné“, příčinou čehož může být estetická kvalita nástroje, jeho náhodná souvislost s nějakou událostí, memento na zemřelého, jenž artefakt vlastnil nebo jiné těžko definovatelné důvody. V praxi je většina „kouzelných“ kamenných nástrojů zděděna po předcích a důvod jejich duchovní exkluzivity není znám. Všechny posvátné kamenné nástroje jsou uchovávány spolu s dalšími hierofaniemi v sakrálním prostoru mužského domu zvaném *ganekhe*, který se otvírá jen výjimečně.

Práce Buda Hamptona představuje dokument, který badatelé orientovanému na kamennou industrii, ale vlastně obecně každému koho fascinuje vztah hmotné kultury a sociálního světa archaického člověka, otevírá široké jeviště plné příkladů. Kniha *Culture of stone* není dnes sice svou agendou osamocena (např. Pétrequin — Pétrequin 1988; Toth — Clark — Ligabue 1992), ale určitě patří k těm nejkomplexněji zpracovaným.

Literatura a zdroje

Gardner, R. 1963:

Dead Birds. 83 minut. CRM Films distributor.

Gardner, R. — Heider, K. G. 1968:

Gardens of war. Life and death in the New Guinea stone age. New York: Random House.

Heider, K. G. 1970:

The Dugum Dani: a Papuan culture in the highlands of West New Guinea (Viking Fund publications in anthropology 49). New York: Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research.

Matthiessen, P. 1962:

Under the mountain wall. A chronicle of two seasons in the stone age. New York: Viking Press.

Pétrequin, P. — A. M. Pétrequin 1990:

Haches de Yelme, herminettes de Mumyeme. Journal de la Société des Océanistes 91/2, 95–113.

Pospíšil, L. 1956:

Law among the Kapauku of Netherlands New Guinea. Yale University, New Haven. University Microfilms: Ann Arbor.

Toth, N. — Clark, D. — Ligabue, G. 1992:

The Last Stone Ax Makers. Scientific American 267/1, 88–93.